

Kleine wintervlinders (*Operophtera brumata*) in de koplamp

Enkele faunistische waarnemingen in november 2013

Hans Hollander

Inleiding

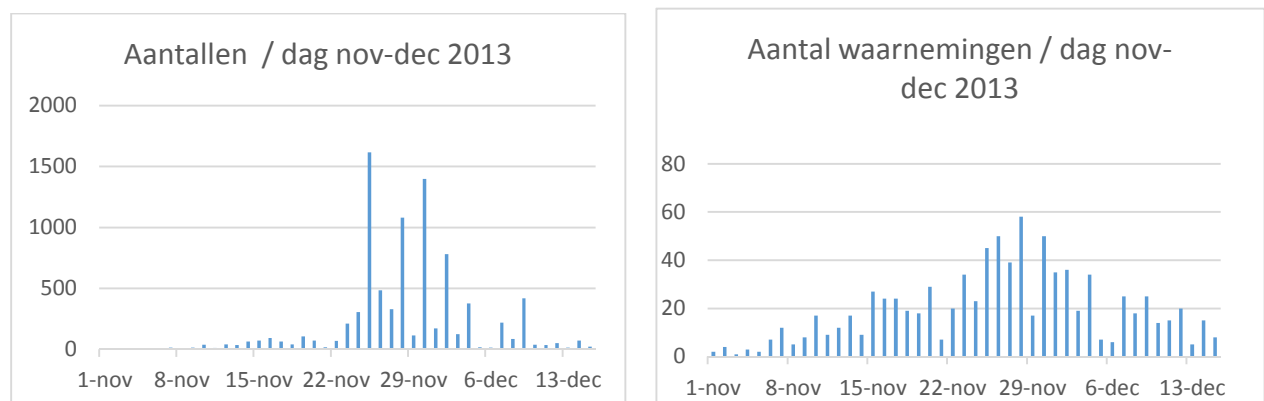
Drie tot vier keer per week fiets ik van mijn huis in het zuidwestelijk deel van Wijchen naar mijn werk in het oostelijk deel van Nijmegen, een afstand van circa 30 km. Mijn fietsroute loopt langs de noordrand van de Overasseltse en Hatertse Vennen (Munnekeveld, Heiveld). Van november t/m februari fiets ik de route met name in het donker. Eind 2012 waren mij al de kleine wintervlinders opgevallen in het licht van mijn koplamp. Eind 2013 besloot ik de aantallen zoveel als mogelijk bij te houden. Dit verslag geeft een overzicht van deze waarnemingen van 15 november t/m 15 december 2013.

De kleine wintervlinder

De kleine wintervlinder is een onopvallende kleine spanner. De vleugels van het mannetje zijn ongeveer 12 mm lang. De vrouwtjes zijn vleugelloos en hebben halfontwikkelde vleugelstompjes (seksueel dimorfisme). De kleine wintervlinder komt voor in heel Nederland en België in tuinen, parken, loofbossen, boomgaarden en andere bosrijke gebieden (www.wikipedia.nl). Waardplanten zijn allerlei loofbomen en struiken (www.vlindernet.nl).

De mannetjes vliegen normaal pas uit na de eerste nachtvorsten vanaf begin oktober tot half december, maar vooral in november (figuur 1), in één generatie. Het begin en het eind van de vliegtijd hangen af van de weersomstandigheden; tijdens zachte winters vliegen de vlinders soms tot half januari. Ze vliegen hoofdzakelijk in de avondschemering bij vochtig en nevelig weer en bij een temperatuur net boven 0°C. De vrouwtjes bevinden zich op takken en boomstammen en kruipen daar rond, tot de mannetjes ze opzoeken en bevruchten. De mannetjes nemen de vrouwtjes tijdens de paring soms mee in de vlucht. De vlinder overwintert als ei. De rupsen kunnen in sommige jaren, door hun grote aantallen, schade veroorzaken aan eiken en vruchtbomen (www.vlindernet.nl; www.wikipedia.nl).

De kleine wintervlinder is één van de vlinders die verantwoordelijk is voor de "rupsenpiek" in het voorjaar die ervoor zorgt dat vogels als koolmees en bonte vliegenvanger aan extra veel voeding kunnen komen (www.wikipedia.nl).

Figuur 1. Verdeling waarnemingen kleine wintervlinder van 1 november t/m 15 december 2013 (www.waarneming.nl).

Methode

Half november 2013 zag ik de eerste vlinders in de koplamp van mijn fiets; vanaf toen ben ik ze gaan tellen, nog zonder vooropgezet plan. Al snel werden het aantal per deeltraject (figuur 2), waarbij het aantal deeltrajecten zich tussen half november en half december uitbreidde van 6 tot 9. Niet bij alle deeltrajecten zijn daarom waarnemingen bij de resultaten in november ingevuld. 's Morgens

reed ik het traject op maandag en dinsdag van 6.45-7.15 uur (woensdag en donderdag pas in het licht), 's avonds van maandag t/m donderdag van 17.30-18.00 uur. Met een snelheid van 10-15 km / uur zijn de vlinders niet met 100% zekerheid op soort te determineren, maar ik ga ervan uit dat ten minste 95% van de getelde individuen daadwerkelijk kleine wintervlinder was.

Op 28 november 2013 ben ik in het Vormersbos lopend met een zaklamp een aantal bomen afgegaan, waarbij ik de aantallen per boom heb geteld.

Vormersbos-Vormerseweg-Oosterpark-Oosterweg-Alverna-Munnekeveld - Heiveld - Brug A73
 Figuur 2. Route met plaatsaanduidingen trajecten (zie tabel 1).

Resultaten: aantallen op de fietsroute

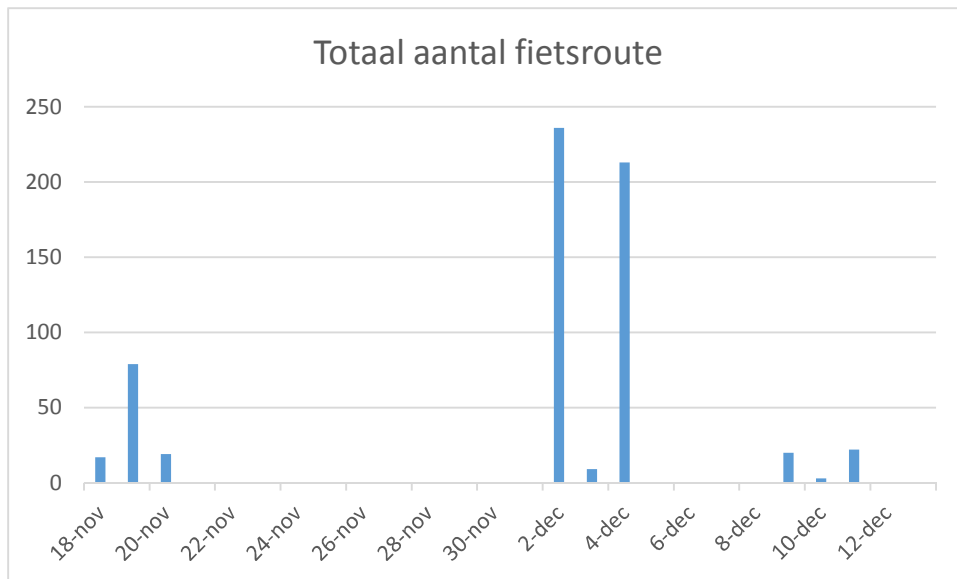
De resultaten zijn opgenomen in tabel 1. De totalen per dag zijn opgenomen in figuur 3. De meeste waarnemingen zijn gedaan op 2 en 4 december 2013. De landelijke piek (figuur 1) ligt dit jaar tussen 23 november en 4 december.

Traject	18-11		19-11		20-11		2-12		3-12		4-12		9-12		10-12		11-12	
	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A
Vormersbos	0	3	0	19		2	3	53	1	6		58	0	5	1	2		14
Vormerseweg							4	0	0		0	0	0	0	0	0		1
Oosterpark	0	0	0	3		3	0	2	0	0		4	0	0	0	0		0
Oosterweg							1	0	0		4	0	0	0	0	0		0
Alverna	0	0	0	0		0	1	0	0		4	0	7	0	0		0	
Munnekeveld	0	1	0	35		4	10	71	0	0		65	0	6	0	0		2
Heiveld	0	13	0	19		10	5	84	2	0		54	0	1	0	0		5
Brug-A73 west	0	0	0	3		0	0	2	0	0		12	0	1	0	0		0
Brug-A73 oost												12				0		0
	0	17	0	79		19	19	217	3	6		213	0	20	1	2		22
Totaal	17		79		19		236		9		213		20		3			
Temperatuur										1,1°C		7 °C		9 °C		3°C		3,7°C

Tabel 1. Waarnemingen kleine wintervlinder per deeltraject 2013; O = ochtend (6.45-7.15), A = avond (17.30-18.00).

De hoogste waarnemingen zijn steeds gedaan 's avonds op de terugweg, wat overeenkomst met wat hierover in de literatuur wordt gezegd. Niet altijd is de temperatuur genoteerd, maar het lijkt alsof bij lagere temperaturen minder vlinders actief zijn.

Op 10 december 2013 bleek al het bladafval in het Vormersbos van het fietspad te zijn geveegd. Behalve de temperatuur zou dit ook een factor kunnen zijn die het aantal waarnemingen beïnvloed; het fietspad is met bladafval op het oog gelijk aan de bosbodem, waar de vlinders ook aanwezig zijn (en overdag in wegkruipen?). Op 11 december 2013 werden 5 van de 14 vlinders echter zittend op het asfalt waargenomen. Mogelijk was dit nog warm, terwijl de luchttemperatuur al was gedaald.

Figuur 3. Waarnemingen kleine wintervlinder op de fietsroute.

In tabel 2 is het aantal waarnemingen per deeltraject gerelateerd aan de trajectlengte. Het relatief grootste aantal waarnemingen is gedaan in het Vormersbos. De aantallen op Munnekeveld en Heiveld zijn hiervan circa 1/3. De waarnemingen in het Vormersbos zijn midden in het bosgebied gedaan, de waarnemingen op Heiveld zijn gedaan op het fietspad langs het bos. Het traject over Munnekeveld kent vele open stukken. Mogelijk is de dichtheid in bos groter dan langs de bosrand.

Traject	Aantal totaal	Lengte m	Aantal/ 1000 m
Vormersbos	167	280	596
Vormerseweg	5	835	6
Oosterpark	12	315	38
Oosterweg	5	850	6
Alverna	12	1130	11
Munnekeveld	194	1250	155
Heiveld	193	1000	193
Brug-Kaasboerderij	18	190	95
Overzijde brug	12	215	56
Totaal	618	6065	102

Tabel 2. Trajectlengte en omgerekend aantal per 1000 m.

Resultaten: aantallen per boom in het Vormersbos

Op 28 november 2013 is lopend met een zaklantaarn een ronde gemaakt door een deel van het Vormersbos.

Mannetjes werden vrijwel in het gehele onderzochte deel van het Vormersbos waargenomen, rustend op bomen en vliegend daarom heen. Er zijn 2 vrouwtjes gezien, beide copulerend met een resp. twee mannetjes, waarbij er één mannetje met het vrouwtje wegvloog.

Op 36 bomen is het aantal rustende mannetjes geteld (figuur 4). In totaal waren dit er 757, gemiddeld 21 mannetjes per boom. De meeste mannetjes zaten aan de zuidoost / zuidzijde van de stam. Het aantal per boom varieerde van 1 tot 60. Dit is anders dan Veling (2013) beschrijft; ze zitten meestal niet in grote groepen bijeen, maar verspreid door een bos met 3 of 4 per boom. Dat blijkt in het Vormersbos dus anders te zijn.

Figuur 4. Mannetjes kleine wintervlinder op boomstam in het Vormersbos (28 november 2013).

Langs het zuidelijke pad (bij de bosrand, 9 bomen), zaten in totaal 55 mannetjes, gemiddeld 6,1 per boom. In het noordwestelijke deel (kern van het bos) zaten 394 mannetjes (18 bomen), gemiddeld 21,9 per boom. In het oostelijke deel (kern van het bos) zaten 308 mannetjes (9 bomen), gemiddeld 34,2 per boom (figuur 5). De mannetjes zijn dus niet gelijk verdeeld over de verschillende delen van het bos.

Figuur 5. Ronde in het Vormersbos: rood: noordwestelijk deel, geel: zuidelijk deel, lichtblauw: oostelijk deel.

Literatuur

Veling, K., 2013. Wie zoet is smeert lekkers. Natuurbericht, De Vlinderstichting, 5 december 2013.

www.vlindernet.nl

www.waarneming.nl

www.wikipedia.nl